

מצרים, וכן נאסר לנו החמץ לזכרון שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגאלו. ומן הידוע באיסור החמץ שיש בו רמז ליצר הרע, והאדם חייב להגביר יצר הטוב על יצר הרע... כי הלב הנוטה להרשיע יקראוהו רז"ל „החמיץ“... ולפי שהמצוות שלשה חלקים: מצות הפה, והלב והמעשה, באה התורה לבטלו בלב כנגד המצוות התלויות בלב, ובאה הקבלה לבערו מן הבית או לשרפו כנגד מצוות המעשה, ולומר כל חמירא כנגד מצוות הפה, והא למדת שאיסור חמץ כולל כל המצוות... מכאן יש לנו רמז, שכשם שאנו מצווים לבטל החמץ בלב מן התורה, כך אנו חייבים לבטל יצר הרע מן הלב ושלא ימשול בנו. וכשם שבאה הקבלה לבער החמץ ולבדוק הבית בחורין ובסדקים, כך אנו חייבים לחפש ולבדוק חדרי בטן והכליות ממחשבות ומהרהורים רעים, וכשם שאין בדיקת החמץ לא לאור החמה... אלא לאור הנר, כך בדיקת היצר הרע אינה אלא לאור הנשמה הנקראת נר, ומה שהיה זמן איסורו ז' ימים, לרמוז על האלף ה' שאין בו יצר הרע... (כד הקמח פסח א)

ספר החינוך :

שלא נאכל חמץ אחר חצות ביום י"ד בניסן... משרשי המצוה, לפי שענין איסור חמץ בפסח הוא איסור חמור ביותר, מצד שענין זה יסוד גדול בדתנו, כי יציאת מצרים היא אות ומופת מוכרח בחדוש העולם, שהוא העמוד הגדול שאולמי התורה נסמכים בו, ועל כן כל מצוה שהיא לזכר יציאת מצרים תמורה עלינו ותביכה הרבה... (ראה מצוה תפכ)

עקדה :

שאר — לחז"ל מורים שאור וחמץ על התכונות הרעות שבגפוש וחמוץ והדעות ותמצת המעשים, ועליהם כרת ג' ברייתות בפסח א' וב', ולכן ראוי לבדוק אור לארבעה עשר, כי הוא הזמן שיחל רוח ה' לפעמו, וחייב המצוות אז יוכיח. (שמות יב טו)

אברבנאל :

...והחמץ מורה על התאוות החומסות, שלכן אסור להקריב ממנו קרבן, וציוה להרחיק מיום ה"ד, כי עד בן י"ד אין בית דין עושין.

רבינו בחיי :

כי בחזוק יד הוציא... ולא יאכל חמץ — שהחמץ רמז למדת הדין, ומפני שישראל השיגו היד הגדולה שהיא מדת הדין הרחיק החמץ שלא יאמינו במדת הדין לבד שלא יקצצו בנטיעות... ולכן האוכל חמץ בפסח חייב כרת כי מקצץ בנטיעות. (שמות יג ג)

גם איסור החמץ בפסח מן הטעם הזה, כדי לצרף הנפש המשכלת ולקבע בלב אמונת השי"ת בזכרו הנפלאות הנכללות ביציאת

אפשר לקנות לא תנאף, לא תגזול כאשר אין יצר הרע... (דרשה לשבת הגדול) ובפרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ג) מוכח גם כן, כי החמץ שמקריב בתורה מורה כי השי"ת אחד, וזה, מפני כי החמץ מורה על בעלי תשובה שזוכחים יצרים ויוצאים מן רשות היצר ושבים אל השי"ת, בזה השי"ת אחד, באשר הכל שב אל השי"ת... וקרנן חמץ מפני כי האדם מסלק יצרו ושב אל השי"ת ומתורדה שחטא אל השי"ת... ומוזה הטעם עצמו היו שתי הלחם חמץ בעצרת שהוא יום חמשים, כי הקרבה זאת מגיע עד שער החמשים, ולפיכך בשאר הימים אסרה תורה החמץ משום שאין הקרבת החמץ רק מצד שער החמשים, ולכן קרבן תודה, מפני שהקרבה הזאת מגיעה אל שער החמשים, כי כך ענין התודה כמו שהתבאר, שהשי"ת אחד ואליו הכל, ועל זה באה התודה... אם כן שער החמשים הוא אל השי"ת לבדו... (שם) שר"ה :

...ולפיכך נזכרה יציאת מצרים חמשים פעמים בתורה, להודיע בכח מ"י יצאו, והוצרכו להם מילה לצאת מתחת הערלה שהיו משועבדים תחתיהם, ולהוציא החמץ מרשותם שכבר יצאו מכף מעוול וחומץ לאכול מצה, להדבק באמונה העליונה, שאילו לא הופיעה מצה שמורה שאין שום חמץ מתערב שם, לא היו נגאלים. ואמר ר"ל בפרק קמא דקדושין, עוגות שהוציאו ממצרים טעם מן טעמו בהם, הנה ביארו, כי מוצא המן מוצא המצה, ומקום אחד להם, והנה האוכל חמץ בפסח קוצץ נטיעת הגן הקדוש, שגורם הסתלקות האור הבהיר סוד מצה שמורה, ולעורר החמץ הידוע בעיסה. וזו היא כוונת חז"ל באמרם אלוהי מסכה לא תעשה לך, וכתוב בתריה את חג המצות תשמור, מלמד שכל מי שאינו שומר את המצות ואוכל חמץ, כאילו עובד עבודת אלילים, ולכך עשו בו הרחקה יתירה יותר משאר איסורין שבתורה. ועוד יש רמז אחר בביעור חמץ, שעתידי הקב"ה לבער יצר הרע מן העולם, בסוד והסירתי לב האבן מבשרכם וגו', ודוגמא זו נצטיינו לבער החמץ. והנה יציאת מצרים בטחון ובשורה לכל הטובות שאנו עתידים לקבל באחרונה,

ומאו צריך לבדקו לאור הנר ולשרפו, ולהרחיקו מאז בכל ע' שנותינו וגופינו... (שם) אלשיך :
תשבינו שאור — כי ביום זה הושבת השאור שבעיסותיכם על ידי נסיון שחיתת הפסח, שהערתם נפשכם למות עליו, וחייב כרת רק מיום א' עד יום ז', שמאו ראיתם מעשה ה' הגדול כאילו אז נברא העולם... ועוד רומז בהשבתת שאור שלא ימתין בביעור יצר הרע עד היותו בן י"ג, אלא משהגיע לחינוך כבן ט', וביום הראשון מקרא קודש, שאם אדם מקדיש עצמו בעשור הראשון מובטח שלא יבא בו שאור היצר הרע עד היום הו', כי עד סוף ע' שנה יהיה קודש, וזה ירמו לכו התנא אור ליי"ד בודקין את החמץ לאור הנר, שבמלאת לו י"ג שנה ויום אחד יתחיל יצר הטוב לפעמו... וכל זמן שאדם עוסק בעיסה, בגופו לעשות בו מצוות אינו בא לידי חימוץ. (שם) מזה"ל :

...ולפיכך לא יצאו ישראל במדרגה שיש בה זמן, רק במדרגה שאין בה זמן, כי כל הדברים נופלים תחת הזמן ונבראים בזמן וזלת השי"ת שאינו נופל תחת הזמן, ולכן אסר להם החמץ שהזייתו נעשה בזמן, וצוה על המצה שהזייתה בלא זמן... כי ישראל יצאו לחירות במדרגה אלוקית שאין בה זמן, ולפיכך נתן טעם במצה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ... (גבורות ה' פרק לו)
ויש לשאול, כיון שאסרה תורה חמץ במנחה, אם כן למה צוה בתורה שיהיה מקריב התודה על לחם חמץ, וכן בעצרת מצוה להביא שתי הלחם מן החמץ. אבל דבר זה כי כאשר מקריב שלמים על שם השלום, והשלום הוא הכל... והנה במה שברא השי"ת הכל, בזה יצר הרע הוא טוב, ואין להרחיק החמץ, אף על גב שהרחיקה התורה החמץ והשאור מצד עצמו, כי הוא רע, רק כי משמש הרע לטוב, כמו שהשאור הוא רע בעצמו, רק הוא טוב כאשר הוא בעיסה... ומוזה הטעם לא הרחיקה התורה בחג השבועות החמץ, כי אם נתן להם היצר הרע קנו על ידו התורה, ולא זכו אל התורה רק על ידי החמץ הוא היצר הרע, כי איך

הוא נמשך לפי החק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצר הרע והנטיה החמרית. אמנם לזמן מיוחד ומשוער הוצרכו ישראל להמנע מן החמץ וליוון ממצה, להיות ממוקמים בעצמם כח היצר הרע והנטיה החמרית, ולהגביר בעצמם ההתקרבות אל הרוחניות, ואולם שיונו כך תמיד אי אפשר, כי אין זה הנרצה בעולם הזה, אך הימים המשוערים לזה ראוי שישמרו זה הענין, שעל ידי זה יעמדו במדרגה הראויה להם, והנה זה עיקר ענינו של חג המצות... (דרך ה' חלק ד פרק ח א)

כלי יקר :

תאכל — ...וכן המצה, כי היא הרחקת שאור שבעיסה (היצר הרע), ורק שני הלחם באים חמץ, לומר אילולא יצר הרע לא היו התחתונים צריכים לתורה יותר מהעליונים, ועוד שבלי יצר הרע לא היה בונה בית ונושא אשה וכו', ובמקום התורה אין לחשוש שיפרץ גדרו. ובתודה יש חמץ שיצרו כבר נכנע... או שמצה סימן להכנעה, והענוה מביאה לידי יראה, וזה טעם גלות מצרים להכניעם בכור עוני, ועל ידי ההכנעה יצאו לחירות מהמלכויות, ונכנסו לעול מלכות שמים, ולכך חמץ בשרפה, שהמתגאה נידון באש, כי הרוצה לעלות למעלה כהחמץ ראוי להיות באש, שטבעו לעלות, ולכן חמץ אסור במשהו, שמהגאה לא ילך בדרך הממוצע, אלא לא מיניה ולא מקצתיה. (ויקרא ו ט)

הכתב והקבלה :

ולא יראה לך — נראה שכולל גם איסור הנאה, ורוצה לומר לא יראה בעיניך שום שמוש בו, אלא יחשבנו כעפר, ולספרי גם בתוך הפסח החמץ ברשותו של אדם ויכול לבטלו, וכן שאגת אריה ססי' ע"ז... ועיין שם בארוכה. (דברים טו ד)

מלבי"ם :

לא ימצא בבתיכם — ובמקום אחר כתב בכל גבולך, והגבול משתרע גם מחוץ לבית, ורוצה לומר כל שברשותו, שהוא ממוצע בין שני אלו, ועיין שאגת אריה פ"ג. (שמות יב כ) ולא יראה לך — כתוב ג' פעמים, למעט של אחרים, ושל גבוה, ושבטלו בלבו. (דברים טו ד)

והיא עדות גדולה העולם העתידי להתחדש עלינו, ולפיכך ביעור חמץ ממש שעות ולמעלה לרמוז אל האלף השביעי, שהוא שבת, ואז יתבטל יצר הרע מן העולם.

ועוד ירמוז לנו הענין הגדול הזה, שצריך לבקר החמץ הידוע שלא יראה בין שש... וזה לשון ספר המוסר, ועוד דע סוד ביעור חמץ בליל ארבעה עשר בניסן, כי חכמים הראשונים היו חכמי אמת לוקחין עשר חתיכות לחם והיו מניחים אותם בעשר זויות הבית, והיו חוזרים לזויות הראשונות ולוקחין חתיכות שהכניסו שם, ומברכין עליהן על ביעור חמץ, ומקבץ אותן בקערה, וישמור אותן עד למחר בשעת שרפה, וישרפם כדרך העולם. אבל סוד הענין למה עשר, לרמוז לך כנגד עשר טומאות כדי לבטל אותם ולבערם מן העולם שלא ישאר שום קטיגור בעולם על ישראל, אלא ישראל צריכין להם רחמים בפסח... ולפיכך ציונו השי"ת ויתעלה שמו להשבית חמץ בזה.

ואמרו חז"ל שתי מדות הן בעולם התמורות, חמץ זכר, חמץ מצת נקבה. הרי החמץ סוד הקליפות סביב רשעים יתהלכון, והמצה שהיא החירות וכן ד' כוסות כולם הם שמורים ממקום המשומר שאין שם מגע כותי ולא מגעת שום יניקה לקליפות... (חלק ב מסכת פסחים עמוד ל) ...וכן איסור חמץ במשהו רומז על כח היצר הרע שהוא העבודה זרה שנתבטל בימים ההם ובזמן הזה, ואיסור במשהו כמו עבודה זרה... (חלק ג תורה שבכתב פרשת בא עמוד עט)

רמח"ל :

ענין החמץ ומצה הוא, כי עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות גוי בקרב גוי, וביציאתם נגאלו ונבדלו, והנה עד הזמן הזה והיו כל בחינות גופות בני האדם חשוכות בחושך וזוהמא שהיה מתגבר עליהם, וביציאת נבדלו ישראל, ונמצאו גופותם ליטהר ולהודמן לתורה ולעבודה. ולענין זה נצטוו בהשבתת החמץ ובאכילת המצה, והיינו כי הלחם שהוכן למזון האדם הוא משתה באמת אל המצב הנרצה באדם, וענין החימוץ שהוא דבר טבעי בלחם לשיהיה קל העיכול וטוב הטעם, הנה גם

וחמץ הוא המתלבש בטבע ומשתנה על ידי צמצונו והפתר, וזהו שאור המשנה העיסה, והגס ביציאת מצרים היה למעלה מהטבע, והנסים הנסתרים שבטבע הם חמץ ומצה. (ויקרא צו תר"ג)

יכול מראש חודש — ובזוהר הקדוש איתא חמץ מרמו ליצר הרע ומדוע הותר כל השנה, ומתוך משל לחולה, שאחר שנוהר כמה ימים ונתחזק שוב אינו מויק לו, ולכן התמיר בימים אלו בחמץ כל שהוא, כי בתחילת קבלת עול מלכות שמים צריך לקבל בכל כחו, וכן בתחלת כל עבודה, ואז מועיל לכל השנה. (פסח תרל"ט)

חמץ ומצה — מדוע צריך לאכול תמיד גם חמץ, כי על ידי החטא נתערבו טוב ורע, וגם בנפש האדם, ובעולם הזה צריך האדם לתקן החלק שנדבק בו, וזהו שאור שבעיסה, ומה באה הגלות, וצריך לאכול גם החמץ כדי לבררו אחר כך, אבל ביציאת מצרים עשה הקב"ה גם לבטל תערובת זו, והאכילנו מצה פשוטה בלי ההשתנות שמשנתה השפע הבא מלמעלה על ידי התערובת הנ"ל, והשאייר לנו כל ליל פסח מהארה זו. (שם תר"ס)

חמץ — בדיקה ובעור
(ראה גם: חמץ — כללי)

זהר :

וישא העם את בצקו וגו', מצוה זו היא לבער חמץ, כי מצוה זו נמסרה להם לישראל, וישא העם את בצקו טרם יחמץ, וכתוב שאור לא ימצא בבתים, וכבר ביארוהו החכמים... (בא קעח)

ולא יתייחד הו' עם הו' אלא בשרפת החמץ (דהיינו לשרוף הקליפות הנאחזות) בין ו' לו'. ואף על פי שמדאורייתא מותר לאכול עד סוף שש, גזרו חכמים אוכלים כל ארבע ותולין כל חמש, ושרפין בתחילת שש, ולמדו חכמי המשנה מן העדות של שעות החמץ אל העדות של בדיקות העדות שעל אותו שהרג את הנפש (שצריכים גם כן) שבע. ויקיים בהם (בסמאל

רש"י הירש :

ויעבדו מצרים — ...בוה נתקיימו ג' הגזירות של ברית בין הבתרים, גרות, עבדות ועינוי, שנגדם ג' איסורים בחמץ, אסור אכילה, הנאה ובל יראה... (שמות א א יג)

כל מחמצת — שבו חמץ במדה ניכרת — כזית בכדי אכילת פרס. איסור החמץ מגביר את עירנותינו כל ימי החג. האסור מתפשט על מציאות החמץ, הנאתו, ואכילתו, ואלו מקבילים לגרות בלי אמצעים, עבדות, ועינוי של ישראל במצרים. (שם יב כ)
על חמץ — הפסח מסמל את התמסרות הבית היהודי לה', והחמץ מסמל את העצמאות האזרחית, הבית אינו עצמאי כי אם מתמסר לה'. (שם כג יח)

החמץ מסמל את הנאת הגוף, ושומה להיוהר שהנאה זו לא חטמא ולא תהפוך לתאוה המחללת את קדושת המשפחה. "מבתיכם, בכל גבולך", הגבלת רכושו של אדם ביחס לזולת, לקהלה, נותנת מקום לחשוש פן תביא לידי קנאה, "לא יראה, לא יאכל, תשביתו", מלים אלו מלמדות על חובת המשמעת כלפי התורה, שהיא חלה על כל אחד בישראל במדה שוה, כאן אין מקום שאחד יתגאה על חברו וינסה להגדיל את כבוד עצמו. המצה באה ללמדנו, כי עלינו לשמור על טהרת הרעיון, שבתינו, חיי משפחותינו, חיי הקהלה והעם הם מתת אלקים, ושומה עלינו לשמור עליהם מפני הקנאה, התאוה והכבוד, ולנהלם בצדק, באהבה ובקדושה. (במעגלי שנה חלק ג עמוד 10)

משך חכמה :

לא תצאו — במצרים נשכחו מהם הרבה גופי תורה, אבל הסייגים שמרו היטב... ובהיות ישראל בגלות הסייגים עיקר, לבל יתערבו בעמים... ולכן הרבתה תורה בסייגים גבי פסח וחמץ, מפני שעל פי סייגים אלו נגאלו... (שם יב כב)

שפת אמת :

במדרש: זובח תודה יכבדני וכי... וד' שצריכים להודות על גם, שאלה הנסים מתלבשין בטבע קצת, ולכן יש בתודה חמץ ומצה, מצה היא הנהגה עליונה בלי הסתר,

לבטליה, דילמא משכחת ליה לבתר איסורא, ולא ברשותיה קיימא, ולא מצא מבטיל, דאמר רבי אלעזר שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה... (שם ו ב, וראה שם עוד)

אמר רב יהודה הבדוק צריך שיברך, מאי מברך, רב פפי אמר משמיה דרבא לבער חמץ, רב פפא אמר משמיה דרבא על ביעור חמץ... (שם ז א, וראה שם עוד)

תנו רבנן אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, מפני שאור הנר יפה לבדיקה... האמר רבא חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם, אלא באכסדרא... (שם ז ב, וראה שם עוד)

רבי מאיר אומר אוכלין כל חמש ושורפין בתחילת שש, רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש... (שם יא ב, וראה שם עוד)

תניא אמר רבי יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה, והדין גותן, ומה נותר שאינו כבל יראה ובל ימצא טעון שריפה, חמץ שישנו בבל יראה ובל ימצא לא כל שכן שטעון שריפה... (שם כו ב, וראה שם עוד)

ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים בזמנו, רבי אלעזר ברבי צדוק אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנו... ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו... ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצוותו יחזור ויבער, ואם לאו מבטלו בלבו. להציל מן הלסטים ומן הדליקה ומן המפולת יבטל בלבו, ולשבות שביחת הרשות יחזור מיד... (שם מט א, וראה שם עוד)

תלמוד ירושלמי:

רבי מאיר אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן, רבי יהודה אומר משש שעות ולמעלה מדברי תורה. מה טעמא דרבי מאיר, אך ביום הראשון זה חמשה עשר, יכול משתחשך, תלמוד לומר אך, תן לו לפני שקיעת החמה שעה אחת מה טעמא דרבי יהודה, אך ביום הראשון זה

ונחש), כי בדבר אשר ודו עליהם וגו'. (שופטים כ, ועיין שם עוד)
וראה עוד: חמץ — כללי.
מכילתא:

אך ביום הראשון מערב יום טוב, אתה אומר מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו, תלמוד לומר לא תשחט על חמץ דם זבחי, לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, דברי רבי ישמעאל, רבי יונתן אומר אינו צריך, הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם, שריפה מעין מלאכה היא... רבי יוסי הגלילי אומר תשביתו שאור מבתיכם מערב יום טוב, או אינו אלא ביום טוב עצמו, תלמוד לומר אך חלק. רבי יוסי אומר תשביתו שאור מבתיכם בשריפה, או אינו אלא בכל דבר, הרי אתה דן, נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה, מה נותר בשריפה, אף חמץ בשריפה... אמר רבי יהודה בן בתירה סבור אתה שאתה מחמיר עליו, ואינך אלא מיקל, הא אם לא מצא לו אור ישב לו ולא ישרוף? אלא בלשון הזה הוי אומר, עד שלא תגיע שעת הביעור מצות כילוי בשריפה, משהגיעה שעת הביעור מצות כילוי בכל דבר... (בא פרשה ח, וראה שם עוד)
תלמוד בבלי:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך לבדיקה... (פסחים ב א, וראה שם עוד)
...מכדי בין לרבי יהודה ובין לרבי מאיר חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה, ונבדוק בשית... אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שבני אדם מצויין בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה... בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק, המשכיר בית לחברו בארבעה עשר על מי לבדוק... אמר אביי תרי קראי כתיבי, כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בביתכם, וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור, הא כיצד, לרבות ארבעה עשר לביעור... (שם ד א, וראה שם עוד)

אמר רב יהודה אמר רב הבדוק צריך שיבטל, מאי טעמא... אמר רבא גזירא שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עליוהי, וכי משכחת ליה

אינו צריך לבדוק, ואם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק ואחר כך יצא, שמא יחזור ערב פסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער, ואם אין דעתו לחזור אין צריך לבדוק... (חמץ ומצה פרק ב, וראה שם עוד)

כשבדוק אדם ומחפש בלילי ארבעה עשר מוציא את החמץ מן החורים ומן המחבואות ומן הזויות ומקבץ הכל ומניחו במקום אחד עד תחלת שעה ששית ביום ומבערו, ואם רצה לבערו בליל ארבעה עשר מבערו...

כשבדוק החמץ בלילי ארבעה עשר או ביום ארבעה עשר או בתוך הרגל, מברך קודם שיתחיל לבדוק וצונו על ביעור חמץ, ובדוק ומחפש בכל המקומות שמכניסין להם חמץ כמו שביארנו, ואם בדק לאחר הרגל אינו מברך.

וכשגומר לבדוק, אם בדק בליל ארבעה עשר או ביום ארבעה עשר קודם שש שעות צריך לבטל כל החמץ שנשאר ברשותו ואינו רואהו, ויאמר כל חמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו, הרי הוא בטל והרי הוא כעפר, אבל אם בדק מתחלת שעה שישית ולמעלה אינו יכול לבטל, שהרי אינו ברשותו, שכבר נאסר בהנייה... כיצד ביעור חמץ שורפו או פורר וזורה לרוח או זורקו לים, ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה, הרי זו מפררו ואחר כך זורקו לים... (שם פרק ג, וראה שם עוד ופרק ד) רבינו בחיי :

ראה חמץ — כללי.

ספר החינוך :

להסיק כל לחם חמץ מושכנותינו ביום ארבעה עשר בניסן... משרשי מצוה זו כדי שנוכר הנסים במצרים, כמו שכתוב בקרבן פסח. (בא מצוה ט)

מהר"ל :

וביאור כי יצר הרע אינו שולט רק מצד הבריאה, שהרי כתיב לפתח חטאת רובץ, משיצא לעולם חטאת רובץ, וממילא כשמוכיר לו יום המיתה שאין יצר הרע, או מסתלק יצר הרע, ולפיכך כאשר מתחיל היום לערוב ויש לפניו סימן מיתה, כי לילה סימן הפסד לכל הנמצאים, או אפשר לו לסלק יצרו מכל וכל, ולעבד הבורא יתברך, ולפיכך ביעור חמץ אחר חצות

י"ד, יכול כל היום כולו, תלמוד לומר אך חלק, הא כיצד, חלוק את היום חציו לחמץ וחציו למצה... עשה על ביעורו תשביתו שאור, לא תעשה על ביעורו שאור לא ימצא בבתיכם... מחלפא שיטתיה דרבי יהודה, תמן הוא אומר אין חמישית מתחלפת בשביעית, אמר רבי יוסי תמן הדבר מסור לבית דין, ובית דין זריזין הן, ברם הכא הדבר מסור לנשים, והנשים עצילות הן... (פסחים ד א, וראה שם עוד)

תני עד שלא הגיע זמנו זמן ביעורו את מבערו בכל דבר, משהגיע זמן ביעורו את מבערו בשרפה, ואתיא כרבי יהודה, איתא תניי תני עד שלא הגיע זמנו את מבערו בשרפה, משהגיע זמן ביעורו את מבערו בכל דבר, ואתיא כרבניו... (שם יב א, וראה שם עוד)

תרגום יונתן :

אך ביום הראשון — מפלגות יומא דמקמי חגא תבטלון חמיר... (שמות יב טו) לא תשחט על חמץ — עד שלא בטלחם החמץ. (שם לד כה)

רמב"ן :

על חמץ — לא תבין מרש"י שהפסוק על ביעור חמץ קודם זמן שחיטה, דפסק הלכה כי בעור חמץ בערב פסח אין בו מהתורה, ולא אפילו לאוכל אותו, אלא הוא אזהרה לשוחט הפסח על החמץ... (שם כג חי) משנה תורה :

מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו, שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ומפי השמועה למדו, שהראשון זה הוא יום ארבעה עשר... ומה היא השבתה זו האמורה בתורה, היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר, וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין צורך בו כלל.

ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו, וכן מדברי סופרים שבדקין ומשביתין החמץ בלילה מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר, מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיים ואור הנר יפה לבדיקה, ...המפרש בים והיוצא בשיירא תוך שלשים יום זקוק לבדוק, קודם שלשים יום

הנר, כדכתיב נר מצוה, ופגם הרוח נתקן בדבור, ולכן מדאורייתא בבטול סגי, וכתב תשביתו שאור, שעל ידי הבטול של האדם באמת משבית שאור וחמץ, ולפי שפסח לעולם זמן גאולה, צריך קודם לבטל החמץ בעוד שמשועבדים תחת הפגם, כי אחר הגאולה לא שייך בטול... (שבת הגדול תרנ"ה)

עד הבוקר — ...וזהו ענין ביעור חמץ שכתב תבטלו, אף שבאמת אין ביעור חמץ אלא שריפה, על ידי הביטול בלב מרוב החלהבות הרצון לה; נשרפת ומתבטלת המחשבה הרעה, ובימים אלו לפני הפסח שבהם בחר בנו ה' בדאי מתעוררת אהבת בני ישראל לה, ובכח זה יכולים להשבית החמץ. (ויקרא צו תרמ"ד) **שם משמואל :**

וגראה עוד לומר שזה עצמו הן מצוות הנהגות עתה, ביעור חמץ ואכילת מצה, ביעור חמץ הוא כמו סילוק הערלה. ויש לומר, שכמו שלש המצוות שבערלה, מילה ופריעה והטפת דם ברית, כך נמי יש שלשה דברים בביעור חמץ, שאור וחמץ ותערובת חמץ, שאור אינו ראוי לאכילה דומה לחיתוך הסתלקות המום, חמץ דמיתבא דעתא ובהסתלקותו זוכין להתגלות אור הקדושה דומה לפריעה, תערובת חמץ דומה להטפת דם ברית, שהוא תערובת דמים טמאים של הערלה ודמים טהורים ממקומות רחוקים, וכן נמי יש לנו שלשה דברים, בדיקה ביטול וביעור, כל אלה מסלק כח רע של קין, ואכילת המצה שהיא דביקות אהבה בעולם החירות מתקנת ענין הבל. (ויקרא שמני תרע"ט)

תורה תמימה :

תשביתו שאור — לרש"י בפסחים ד' ע"ב חמץ בביטול בעלמא סגי, דכתיב תשביתו, אבל בהרבה מקומות תשביתו משמעו בטול והכרתה לגמרי, כמו והשבתי חיה רעה וגו', ונראה דחמץ בעין וידוע ודאי דורש ביעור, ויש חמץ שצריך לחפש ולבדוק כדי למצוא, וזנה מספיק בטול בלב, וכן הגמרא שם מיידי בבדיקת חמץ שהיא מדרבנן, וכן ברמב"ם חמץ פרק ב' הלכה ב' דבחמץ ידוע לא מהני ביטול. (שמות יב טו)

דוקא, ואז ישחט הפסח. ואחר שכבש את יצור יש לו שבעה ימים בלא יראה ובלא ימצא חמץ, ואין צריך עוד זכרון יום המיתה, רק נשאר כך לאדם שבעה ימים בלא חמץ, ומספר שבעה חוזרים חלילה מורה על שהאדם נשאר בלא חטא תמיד, כי שבעה ימים חוזרים חלילה... (דרשה לשבת הגדול) **של"ח :**

הלכות הגעלה והלכות ביעור חמץ כבר נודע היצר הרע הוא החומץ והמנוול שאור שבעיסה, ואין ביעור חמץ אלא שריפה, אם פוגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, דכתיב הלא כה דברי כאש... (חלק ב מסכת פסחים מצה עשירה עמוד עא)

ראה עוד חמץ — כללי בענין בדיקת חמץ. ...בכאן להאריך במוסר הממון, ולא יחגיף בממון רק ישמח בחלקו... ועל כן החמירו כל דכפין יתא ויכול, וזהו בדיקת הכיסין אשר רמוז האחרונים כל עניני חמץ, גם נזכר בענין עכבר, כי הוא עכברא דשכיב אדיני... וגם הוזכר חמץ בו בכלב, כמו שאמרו כדי חפישת הכלבים, ובצאת בני ישראל ממצרים לא יחרץ כלב... (שם עמוד עז)

הכתב והקבלה :

תשביתו — לשון הפסקה, ובבטול בלב מפסיקו בבת אחת מה שאינו כן בבעור בידים, ולהפוסקים הוא מדין הפקר, דהיינו פעולה מחשבתית, שיעשו שהחמץ יפסק ממה שהוא מיוחד אליו, וזהו במחשבה שהוא בטל וללא צורך, ועיין שם בארוכה. כי כל אוכל — אם כן הטעם להשבתת החמץ הוא שלא יבא לאוכלו, ועיין שם עוד. (שמות יב טו ויט) **שפת אמת :**

...והשבתת שאור הוא הסרת ערלה שהזמן יתעלה למעלה, וכמו שיש יציאת מצרים בנפש כן בזמן, וכח זה שקדמו ישראל לזמן יכולין להעביר ממשלת הסט"א ולהעלות העולם למעלה מהזמן, ועל ידי תיקון מילה ופסח מוכנים אתר כך לתורה ומצוות, ולכן בכרת העובר עליהם. (שמות בא תרנ"ב)

בענין בטול ובדיקה, כל פגם הוא בנפש וברוח, ותיקון הנפש בבחינת המצות, לכן בדיקה לאור

תורה ותפלה, ומהדיבורים שלו נעשה מלבושים להשי"ת וד"ל. וזה פי' בזה כי בשעה שיצאו ממצרים יצא הדעת מהגלות, כמ"ש למען חדעון כי אני ה', ונראות ונגלות אלהותו ומלכותו בזה הזמן, א"כ כל שבעת ימים שהיו אוכלים מצה, ונעשו דיבורים של מצה, א"כ הוא מלביש א"ע ממלבושי המצה, כמו המלך בשעה שנעשה מלך. וזה פירוש התירוץ כמו שהמלך אינו הולך במלבושים הטובים מכולם כ"א בעת שנעשה מלך, כן הוא כאן.

(א"צ סד)

מה שאין אוכלין חמץ בפסח, כי החמץ בא מכח הרוח, וזמ"ש אין רשאין לעשות מצות תחת אויר השמים, כי אנו היינו באותה

איתא בזה, מצה מיכלא דאסותא. והקשה למה לא נאכל מצה כל השנה. ותירץ: משל למלך בעת שנעשה מלך, היה מלובש בכגדים טובים יותר מכולם, ולשנה הבאה ביום זה הולך מלובש גם כן בהם, פי' כי האדם בשעה שהוא אוכל הוא מעלה דיבורים, כי הכל נבראו בדיבורים של הקב"ה, ואין דיבור בלא אותיות, נמצא האותיות הם החיות של כל הנבראים, עד"מ השלשה אותיות של חטה הוא תיות שלה עצמה, כי כן כתיב ויחזו את אלהים ויאכלו וישתו, פי' ויחזו את, כ"ב אתוון מא' עד ת', כי הכ"ב אתוון הם החיות והצורה של כל הנבראים, ויאכלו וישתו, הצורה של כל הנבראים, בלא החומר, וכשארם אוכל אותו נתחזק כוחו מחמת המאכלים, ויש לו כח לדבר דיבורים של